

УДК 378.147:811.111 (07)
Тамаркіна Ольга Леонідівна
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри іноземних мов
Сумський національний
аграрний університет

Педагогіка

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ САМОСТІЙНІСТІ.

Анотація. В даній статті автором пропонується теоретичний аналіз структурних компонентів самостійності студентів під час навчання у ВНЗ. Крім того, такий підхід надав можливості визначити критерії виміру цієї властивості, яка формується в особистісно-орієнтованому навчанні, поетапному формуванню розумових дій, забезпеченню вчасної педагогічної допомоги студенту, вихованню в ньому відповідальності, стійкості й досягнення кінцевої мети.

Ключові слова: самостійність, компоненти самостійності, зовнішні ознаки самостійності, внутрішні ознаки самостійності, пізнавальна активність, самоконтроль.

Аннотация. В данной статье автором предлагается теоретический анализ структурных компонентов самостоятельности студентов во время учебы в ВУЗах. Кроме того, такой подход дал возможность определить критерии измерения данной особенности, которая формируется в личностно-ориентированом обучении, поэтапном формировании разумных поступков, обеспечения своевременной педагогической помощи студенту, воспитанию в нем ответственности, уверенности в достижении поставленной цели.

Ключевые слова: самостоятельность, компоненты самостоятельности, внешние признаки самостоятельности, познавательная активность, внутренние признаки самостоятельности, самоконтроль.

Annotation. In this article the author proposes a theoretical analysis of the structural components of the independence of students while studying in high school. In addition, this approach made it possible to determine the measurement criteria of this feature, which is formed in the student-teaching orienteering, the gradual formation of intelligent behavior, provide timely educational assistance to student education in it responsibility, confidence in achieving this goal.

Key-words. Self-activity, criteria of self activity development, external signs of self-activity, internal signs of self-activity, cognitive activity, self-control.

Вступ. Проблема самостійності студентів у навчальному процесі, як основа відповідального ставлення до професійної підготовки, є однією з основних проблем, що знаходиться в сфері наукового інтересу як педагогів, так

і психологів. В їх роботах простежується тенденція удосконалення методів розвитку самостійного судження, свідомого самоуправління своїм навчанням, вихованням, а також розвитком професійно орієнтованої діяльності та рішучості долати труднощі.

У зв'язку з цим на сучасному етапі суспільного розвитку велике значення набувають дослідження, присвячені проблемі удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців, серед яких питання самостійності є ключовим. Важливе значення в розв'язанні цих проблем належить визначенню й науковому обґрунтуванню ефективних дидактичних умов з розвитку самостійності студентів ВНЗ, які зумовлені низкою чинників: їх застосування стимулює мотиваційну сферу майбутнього фахівця оволодівати теоретичними знаннями та практичними вміннями, сприяє розширенню наукового світогляду, підвищує обсяг розуміння цільового призначення обраної спеціальності, збагачує розвиток довільної саморегуляції не тільки в навчанні, а й в особистісному їх житті.

Актуальність самостійності та самостійного вивчення дуже широке висвітлюється в роботах таких відомих вчених, як В.Буряк, Н.Коряковцева, Д.Ельконін, І. Лернер, В. Ляудіс, С. Максименко, М. Махмутов, П.Підкасистий, М. Скаткін, Т.Шамова та ін.

Відмінність адаптації студента до умов навчання у ВНЗ полягає в умінні перебудувати набуті шкільні стереотипи навчальної діяльності до нових вимог, де акцент ставиться на *самостійності* як основі успішного оволодіння теоретичними знаннями, практичними вміннями й ефективним розвитком здібностей переносити набутий досвід у змінні обставини.

Навчальна діяльність є частиною специфічного різновиду учіння, яке спеціально організоване. Найголовнішою відмінністю є те, що дії суб'єкта учіння спрямовані на *засвоєння теоретичних знань і розвитку теоретичного мислення*.

Мета та завдання статті полягають у визначенні структурних компонентів поняття «самостійність».

Виклад основного матеріалу. У мовознавчій літературі прикметник «самостійний» визначається як: існуючий окремо від інших, незалежний; рішучий, той, хто володіє власною ініціативою; здійснюваний власними силами без сторонніх впливів, без чужої допомоги.

Попередній теоретичний аналіз свідчить про багатозначність ознак цієї властивості. У зв'язку з цим доцільно простежити постановку проблеми на різних рівнях, з позиції міждисциплінарного підходу й окреслити суміжні аспекти й ті, які не стосуються розгляду цього поняття, а також обґрунтувати авторське бачення.

Важливим обґрунтуванням є надання для учня своєї діяльності в ряді послідовності отриманих ним результатів. Одиниця постановки задачі – здійснення – рефлексія – постановка задачі існує як цикл у лінійному процесі освіти, що розгортається. Психологічну основу самостійності учнів, на думку дослідника А. Осницького, складає добре сформована система *саморегуляції* діяльності. При цьому саморегуляція визначається як регуляція, яка здійснюється людиною як суб'єктом діяльності й спрямована на відповідність можливостей людини вимогам цієї діяльності [3].

Окремі компоненти розвитку самостійності того, хто навчається, висвітлені в роботах Г. Богомолової, Є. Голант, Л. Жарової. Автономно вивчається самостійність мислення, поведінки, відносин, регуляції діяльності, саморегуляції, спілкування, виявлення позицій у зв'язку з розвитком характеру, здібностей, інтересів, готовності учнів. Основні підходи представлено в таблиці (див. табл. 1). Виступаючи однією з головних проблем теорії виховання та навчання, у більшості досліджень самостійність зводиться до вузької категорії.

Таблиця 1.

**Теоретичний підхід з визначення структурних компонентів
самостійності**

<i>№</i>	<i>Автор</i>	<i>Підходи до визначення</i>
1	С. Абрамов	Цілеспрямована, активна, відносно вільна, відокремлена, але не відчужена діяльність навчаючого.
2	Н. Бочкіна	Інтегрована властивість, інтегральний фактор, який

		пов'язує, об'єднує всі інші особисті прояви визначені своєю функцією, зокрема, спрямованістю на внутрішню мотивацію всіх своїх сил, ресурсів, та засобів для практичної реалізації, обраної програми без допомоги сторонніх людей.
3	М. Данилов	Потреба та вміння самостійно мислити, здатність орієнтуватися в новій ситуації, самому бачити задачу та знайти підхід до її вирішення.
4	О. Ковальов	Складова особистості учня, нерозривно пов'язана зі свідомістю, спрямованістю й активністю всієї його інтелектуальної діяльності; як здатність за власною ініціативою ставити перед собою певні цілі, задачі, застосовувати набуті знання, вміння й навички в навчальній та практичній діяльності.
5	Г. Кудума	Свідома мотивованість дій, риса особистості, яка забезпечує вибір і реалізацію певного способу вирішення задач; прояв здатності ставити та вирішувати різні пізнавальні і практичні задачі, переносити й застосовувати знання з однієї сфери до іншої.
6	В. Нгуєв	Інтегративна властивість особистості, яка є найважливішим фактором, який забезпечує високий рівень індивідуальних і колективних досягнень у будь-якій сфері.
7	Л. Піменова	Синтезована риса особистості, яка знаходить вираження в усіх сферах діяльності особистості і яка визначає загальний тип особистості, характер її поведінки, ставлення до життя й діяльності.
8	А. Попова	Сформованість внутрішньої розумової дії як внутрішньо стійка якість особистості.
9	Г. Хулхачієва	Інтегрована особиста освіта, яка складається й генерується як стрижнева властивість особистості, інтегратор інтелекту, здібностей, волі, характеру, які впливають на розвиток людини в цілому.

Для з'ясування сутності самостійності дослідники зупиняються на характеристиці ознак указаної категорії. У більшості робіт самостійність представлено двома групами ознак. Так, В. Орлов виділяє *зовнішні* та *внутрішні* ознаки самостійності, при цьому дослідник розглядає самостійність у двох взаємопов'язаних аспектах: як характеристику діяльності учня і як рису особистості. *Зовнішніми* ознаками самостійності учнів виступають: планування ними своєї діяльності, виконання завдань без безпосередньої участі педагога, систематичний контроль за ходом і результатом роботи, що виконується, її наступне корегування та вдосконалення. *Внутрішній* бік самостійності створює потрібнісно-мотиваційна сфера, розумові, фізичні, морально-вольові зусилля, направлені на досягнення мети без сторонньої допомоги [2].

Самостійність особистості в цілому характеризується як здатність та прагнення особистості до енергійного здійснення діяльності, активність у навчанні або пізнавальна активність – стан особистості, який характеризується прагненням до енергійного оволодіння знаннями при наполегливих вольових зусиллях. Дослідниця Т. Шамова зображує активність як якісний прояв ставлення того, кого навчають, до змісту діяльності й досягнення пізнавальних цілей. Згідно з цією точкою зору, активність – властивість особистості, яка проявляється в діяльності та характеризується ступенем інтенсивності, ставленням до діяльності, яка виконується, й рівнем її регуляції [4, с. 52].

Таким чином, Т. Шамова виділяє три рівні пізнавальної активності:

- відтворювальний – прагнення зрозуміти, запам'ятати, відтворити згідно із зразком;
- інтерпретуючий – прагнення до виявлення сенсу явища, яке вивчається, пізнати зв'язки між явищами, оволодіти способами застосування знань у нових умовах;
- творчий – прояв цікавості в пошуку нових способів опанування діяльністю.

Згідно з працями М. Махмутова пізнавальна самостійність як якість особистості співвідноситься із творчою здібністю як родове та видове поняття. Формування обох якостей відбувається тільки у процесі активної інтелектуальної діяльності. На думку автора, чим вищими є творчі здібності людини, тим вищим є й рівень її пізнавальної самостійності, за умови, якщо людина навчена прийомам і способам самостійного набуття знань [1].

На відміну від уміння самостійної навчальної діяльності, яка виявляється в конкретній навчальній ситуації пізнання, самостійність як особиста властивість розвивається у процесі багатогранної навчальної діяльності, яка актуалізує всі різноманітні відносини, які властиві іншій діяльності.

До поняття «розвиток особистості» включають розвиток змісту духовної сфери особистості – світогляд, моральні, естетичні та інші цінності у формі мотивів, установок та здібностей; діяльнісно-поведінковий розвиток

особистості – формування її звичок, досвіду, стилю та манери презентації свого «я»; становлення її соціального комунікативного простору – сфери відношень, кола спілкування, власного мікросоціуму; становлення її індивідуальності. Основний фактор особистого розвитку пов'язаний з особистим взаємозв'язком індивіда з соціумом, логікою діяльності, само проектуванням.

Інші серед суттєвих *компонентів* самостійності називають самоконтроль, раціональну самоорганізацію, планування своєї праці; професійні вміння й навички, які дозволяють діяти у відриві від учасників освітнього процесу; морально-етичні якості особистості, серед яких головують обов'язок та відповідальність за результати узагальненої діяльності.

Дослідниця Ю. Шибалова пропонує таку структуру самостійності, яка об'єднує: а) розумову самостійність, необхідну для вирішення важких пізнавальних задач; б) практичну (виконавчу) самостійність, спрямовану на пошук і вживання отриманих знань; в) самостійність поведінки (поведінкову самостійність), яка має на увазі вільну пізнавальну активність, готовність та здатність знаходити рішення без сторонньої допомоги [5, с. 12-13].

Ряд дослідників структурують самостійність у вигляді сукупності таких двох складових: прагнення студента до пізнавальної діяльності та вміння здійснювати пізнавальну діяльність самостійно. Учення спирається на трактування самостійності як характеристики діяльності учня в конкретній навчальній ситуації, яка виступає як постійна здатність, яку він виявляє прагнучи досягти мети без сторонньої допомоги. Здатність досягати цілі діяльності передбачає, з одного боку, володіння операційною стороною діяльності, а з іншого – наявність вольових якостей, мотивації до досягнення мети.

Для наочності подамо факторну структуру самостійності студентів графічно (див.рис.1)

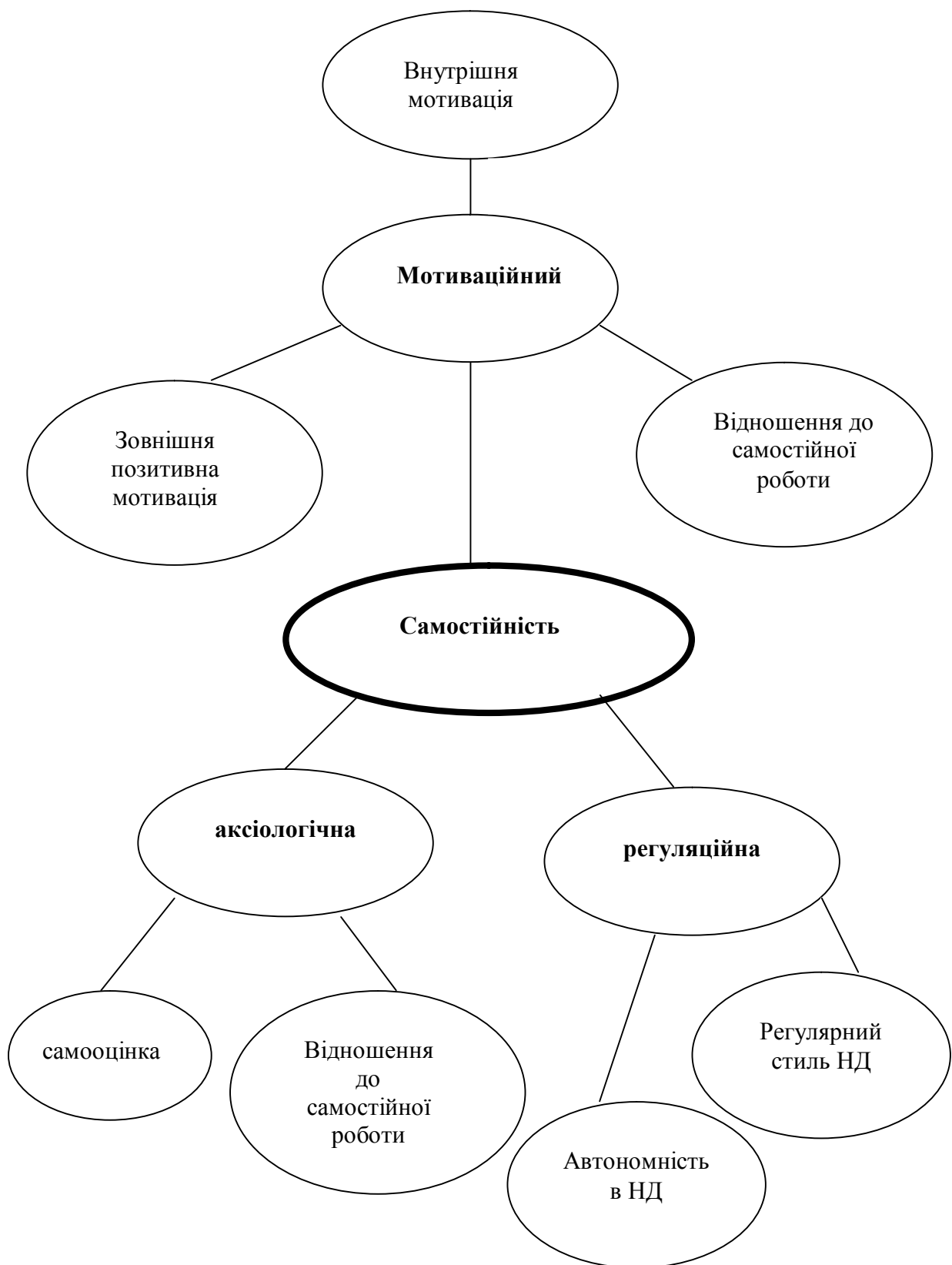

Рис.1. Факторна структура самостійності студентів

Висновки: Отже, виходячи з вище наданих характеристик структурних компонентів та факторної структури самостійності, будемо розуміти самостійність студента як *властивість особистості, яка розвивається в ході активної навчальної діяльності і визначається стійкістю мотиваційних орієнтацій, потреб, характером регуляції вольової сфери особистості і її пізнавальної діяльності*. Зміна ступеня інтенсивності, відношення та регуляції навчальної діяльності студента сприяють розвитку самостійності.

На відміну від уміння самостійної навчальної діяльності, яка виявляється в конкретній навчальній ситуації пізнання, самостійність як особиста властивість розвивається у процесі багатогранної навчальної діяльності, яка актуалізує всі різноманітні відносини, які властиві іншій діяльності.

Література:

1. Махмутов М.И. Проблемное обучение / Мирза Исмаилович Махмутов. – М.: Педагогика, 1975. – 367 с.
2. Орлов В.И. Активность и самостоятельность учащихся / В.И. Орлов // Педагогика. – 1998. – №3. – С. 44–48.
3. Осницкий А.К. Развитие саморегуляции на разных этапах профессионального становления / А.К. Осницкий, Н.В. Бякова, С.В. Истомина // Возрастная и педагогическая психология. – 2008. – № 4. – С. 3–17.
4. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Татьяна Ивановна Шамова. – М. : Педагогика, 1982. – 208 с.
5. Шибалова Ю.В. Формирование познавательной самостоятельности у курсантов военных вузов : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. пед. наук : 13.00.02 «теория и методика обучения» / Ю.В. Шибалова. – Ярославль, 2002. – 23 с.

References:

1. Makhmutov M.I. Problemnoye obucheniye / Mirza Ismailovich Makhmutov. – М.: Pedagogika, 1975. – 367 s.

2. Orlov V.I. Aktivnost I samostoyatel'nost uchashchikhsya / V.I.Orlov // Pedagogika. – 1998. - №3. – S. 44–48.
3. Osnitskiy A.K. Razvitiye samoregulyatsii na raznykh etapakh professional'nogo stanovleniya / A.K. Osnitskiy, N.V.Byakova, S.V. Istomina // Vozrastnaya I pedagogicheskaya psikhologiya/ - 2008. – № 4. – S. 3–17.
4. Shamova T.I. Aktivizatsiya ucheniya shkolnikov / Tatyana Ivanovna Shamova. – M.: Pedagogika, 1982. – 208 s.
5. Shybalova Yu. V. Formirovaniye poznovatel'noy samostoyatel'nosti kursantov voennykh vuzov: avtoref. dis. na soisk. uch. stepeni kand.ped.nauk: 13.00.02 “teoriya i metodika obucheniya” / Yu.V.Shybalova/ - Yaroslavl, 2002. – 23 s.